

Kwalifikowanie skazanego jako „skazanego niebezpiecznego” z perspektywy rekomendacji Rady Europy i prawa krajowego

Grażyna B. Szczygiel

Prof. dr hab. Grażyna B. Szczygiel.
Specjalizuje się w prawie karnym i prawie karnym wykonawczym. Katedra Prawa Karnego i Kryminologii, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.

✉ g.szczygiel@uwb.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0957-9453>

Qualifying a convicted person as “dangerous offenders” from the perspective of the Council of Europe recommendations and national law

Prisoners posing a serious social threat or a serious threat to the security of penitentiary institutions constitute a special group of people isolated in criminal terms. They are not a large group in the population of convicts serving a prison sentence, but they remain in the sphere of interest of international bodies and institutions. The justification is not difficult to indicate. The use of special protection and security measures against these convicts causes a significant interference in the rights and freedoms of the individual, isolation of convicts from the prison community, limiting their contacts with the world outside the prison, especially with the family. Recommendation CM/Rec (2014) 3 on dangerous criminals prompts us to look at the qualification of convicts as a serious social threat or a serious threat to the security of the establishment, especially from the point of view of the legislative changes of 2015 in the Executive Penal Code.

Słowa kluczowe: niebezpieczni więźniowie, ocena ryzyka, kara pozbawienia wolności

Key words: dangerous prisoners, risk assessment, imprisonment

[https://doi.org/10.32082/fp.v0i1\(63\).291](https://doi.org/10.32082/fp.v0i1(63).291)

Populacja skazanych odbywających karę pozbawienia wolności jest bardzo zróżnicowana. Jak pisał ponad 200 lat temu J.U. Niemcewicz: „Charakter i skłonności ludzkie są nieskończenie różnorodne,

a pobudki ich działania nabierają różnych odcieni”¹. W zakładach

1 J.U. Niemcewicz, *Memoriał o nowym systemie więzień ustanowionym w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, Warszawa 1962, s. 29.

karnych są zarówno osoby, które po raz pierwszy przekroczyły mury więzienia, a popełnione przestępstwo jest tylko pewnym epizodem w ich życiu, jak i wielokrotni recydywiści. Szczególne miejsce w populacji osadzonych w zakładach karnych zajmują członkowie grup przestępczych oraz osoby, które ze względu na stopień demoralizacji, stwarzają zagrożenie dla bezpieczeństwa innych, zarówno dla skazanych oraz funkcjonariuszy, jak i osób poza murami więzienia². Tych skazanych osadza się w warunkach zapewniających wzmoczoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu karnego.

Skazani zakwalifikowani jako wymagający osadzenia w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmoczoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu („skazani niebezpieczni”) nie stanowią licznej grupy. Z danych CZSW³ wynika, że w Polsce w latach 2009–2020 udział tych skazanych w populacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności nie przekroczył 0,5%.

2009	248	(0,44%)
2010	257	(0,34%)
2011	238	(0,32%)
2012	223	(0,29%)
2013	161	(0,20%)
2014	152	(0,21%)

2 Na temat zróżnicowania społeczności więźniów zob. M. Ciosek, *Izolacja więzienna*, Gdańsk 1993, s. 17–56; H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 193–222.

3 Stan na miesiąc luty danego roku. Obliczenia własne na podstawie danych: Ministerstwo Sprawiedliwości Centralny Zarząd Służby Więziennej Miesięczna informacja statystyczna, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna> (dostęp 18.05.2020). Dane z lat 2001–2008 za: R. Godyla, L. Bogunia, *Niektóre problemy kwalifikowania skazanych tymczasowo aresztowanych do grupy osadzonych niebezpiecznych (w): Postępowanie w wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, red. nauk. A. Kwieciński, Warszawa 2013, s. 35–36.

2015	129	(0,18%)
2016	116	(0,16%)
2017	88	(0,13%)
2018	179	(0,13%)
2019	100	(0,12%)
2020	106	(0,15%)

Należy odnotować tendencję spadkową utrzymującą się do 2019 r.

Także w państwach europejskich „niebezpieczni przestępcy” (*dangerous offenders*) nie stanowią licznej grupy wśród ogółu osadzonych, o czym świadczą dane z 2016 r.⁴

Austria	404	(4,50%)
Belgia	111	(0,96%)
Chorwacja	71	(2,28%)
Czechy	70	(0,31%)
Niemcy	524	(0,81%)
Norwegia	95	(2,27%)
Serbia	259	(2,43%)
Szwajcaria	26	(0,38%)

W kolejnych latach, jak wynika z raportów Council of Europe Annual Penal Statistics, większość państw europejskich nie nadsyłała informacji dotyczących tej grupy skazanych. Być może jest to spowodowane tym, iż w raporcie wśród standardowych definicji znalazła się definicja „niebezpiecznego przestępcy” z Zalecenia Rec (2014)3 Rady Europy dotyczącego

4 Report Council of Europe Annual Penal Statistics Space I – Prison Populations Survey 2016, s. 79, http://wp.unil.ch/space/files/2019/02/SPACE-I-2016-Final-Report_Updated_190207.1.pdf (dostęp 18.05.2020). Zob. także dane z 2010 r. w: T. Szymanowski, *Charakterystyka więziennictwa polskiego w zestawieniu z więziennictwem w innych krajach europejskich (w): Przemiany polskiego prawa karnego w latach 1986–2016*, A. Korwin-Szymanowska (red. nauk.), Warszawa 2018, s. 376.

niebezpiecznych przestępców⁵. Zgodnie z tą definicją niebezpiecznym przestępcą (*dangerous offender*) jest osoba, która została skazana za bardzo poważne przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub bardzo poważne przestępstwo przeciwko osobom i która wykazuje wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub bardzo poważnych przestępstw z użyciem przemocy wobec osób. Natomiast każde państwo członkowskie ma własne ustawodawstwo dotyczące przesłanek zaliczania skazanych do tej kategorii.

Wprawdzie „skazani niebezpieczni” nie stanowią licznej grupy w populacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności, lecz pozostają w sferze zainteresowania międzynarodowych organów. Uzasadnienie nietrudno wskazać. Stosowanie wobec tych skazanych szczególnych środków ochrony i bezpieczeństwa skutkuje istotną ingerencją w prawa i wolności jednostki, izolacją tych skazanych od społeczności więziennej, ograniczeniem ich kontaktów ze światem poza murami zakładu karnego, a zwłaszcza z rodziną. Z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka natomiast wynika, że niejednokrotnie prowadzi do naruszenia art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁶. Godzi się zauważyć, iż Trybunał⁷ wielokrotnie podkreślał, że specjalne

reżimy więzienne, zwiększające stopień izolacji skazanego, same w sobie nie są sprzeczne z art. 3 Konwencji praw człowieka. Stosowanie bowiem przez państwo rygorów podwyższonej ochrony wobec wybranych kategorii więźniów może być uzasadnione względami porządku publicznego, zwłaszcza gdy mają one na celu udaremnienie ucieczki, napaści lub zakłócania spokoju społeczności więziennej. Lecz „państwo musi zapewnić danej osobie warunki osadzenia, które nie naruszają godności ludzkiej oraz zadbać, żeby sposób i metoda wykonywania niniejszego środka nie naraziły jej na ból i niedogodności o natężeniu wykraczającym poza nieunikniony poziom cierpienia związany z pozbawieniem wolności, a także, mając na względzie praktyczne wymogi uwięzienia, żeby jej zdrowie i samopoczucie były odpowiednio chronione”. Zważywszy, że specjalny reżim pogarsza status skazanego i potęguje dolegliwość wykonywanej kary pozbawienia wolności – w ocenie Trybunału – powinien być stosowany wyjątkowo i tymczasowo.

Już w 1982 r. Rada Europy, dostrzegając konieczność ochrony bezpieczeństwa publicznego i zapewnienia porządku w więzieniach, uznała za celowe zagwarantowanie tym skazanym odpowiedniego traktowania, o czym świadczy Rekomendacja dotycząca warunków izolacji i postępowania z więźniami niebezpiecznymi⁸. W Rekomendacji nie zdefiniowano pojęcia „skazany niebezpieczny”, a skoncentrowano się – jak zauważa Z. Lasocik⁹ – na próbie zbudowania standardu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tych skazanych. Rekomendacja zawiera kilka podstawowych zasad uznawanych za „kanon penitencjarnego postępowania z tą kategorią więźniów”. Do tych zasad zalicza się „1) stosowanie szczególnego rygoru ochronnego jako wyjątku, a nie reguły (*ultima ratio*) i to zawsze w połączeniu z rzetelną diagnozą

5 Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders (Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies), <https://www.coe.int/en/web/prison/conventions-recommendations> (dostęp 18.05.2020).

6 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. 1993, nr 61, poz. 284.

7 Wyrok ETPCz z dnia 17 kwietnia 2012 r. w sprawie Piechowicz przeciwko Polsce (skarga nr 20071/07), pkt 161–162. Zob. także wyrok ETPCz z dnia 17 kwietnia 2012 r. w sprawie Horych przeciwko Polsce (skarga nr 13621/08); wyrok ETPCz z dnia 30 października 2012 w sprawie Pawlak przeciwko Polsce 2012 r. (sygn. 13421/03); wyrok ETPCz w sprawie Głowacki przeciwko Polsce z dnia 30 października 2012 r. (sygn. 1608/08) Wskazane orzeczenia dostępne są na stronie MS Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka <https://etpcz.ms.gov.pl> (dostęp 20.05.2020).

8 Rekomendacja Nr R(82)17 dotycząca warunków izolacji i postępowania z więźniami niebezpiecznymi (przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 24 września 1982 r. podczas 350. spotkania ministrów), „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, s. 127–128.

9 Z. Lasocik, *Komentarz do Rekomendacji Nr R(82)17 dotyczącej warunków izolacji i postępowania z więźniami niebezpiecznymi*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, s. 129–130. Zob. także H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna*, s. 214–215.

konkretnego przypadku (zasada indywidualizacji), 2) stosowanie ograniczeń tylko w zakresie faktycznie niezbędnym (zasada proporcjonalności) oraz 3) absolutny nakaz respektowania godności osobowej więźnia¹⁰.

Także w Europejskich Regułach Więziennych¹¹ poświęcono uwagę skazanym, którzy podczas pobytu w zakładzie karnym mogą stwarzać zagrożenie dla innych skazanych i funkcjonariuszy. W przypadku tych skazanych twórcy Reguł zalecają diagnozowanie skazanego i szacowanie ryzyka, jakie skazany może stwarzać dla społeczeństwa w przypadku ucieczki (reg. 51.3), oraz ryzyka dla bezpieczeństwa innych więź-

stosowanie, wobec skazanych stwarzających zagrożenie dla bezpieczeństwa w zakładzie karnym czy dla społeczeństwa poza jego murami, szczególnych środków wzmoczonej ochrony lub bezpieczeństwa. Zawierają jednak zastrzeżenie, że środki te mogą być stosowane tylko w wyjątkowych okolicznościach (zasada *ultima ratio*) (reg. 53.1) i na określony czas (reg. 53.4)¹².

Po 32 latach od ukazania się Rekomendacji nr R(82)17 dotyczącej warunków izolacji i postępowania z więźniami niebezpiecznymi Europejski Komitet Problemów Przemocności (CDPC) uznał za celowe rozszerzenie jej zakresu zgodnie z nowymi

Europejskie Reguły Więzienne dopuszczają stosowanie, wobec skazanych stwarzających zagrożenie dla bezpieczeństwa w zakładzie karnym czy dla społeczeństwa poza jego murami, szczególnych środków wzmoczonej ochrony lub bezpieczeństwa.

niów, personelu, innych osób pracujących w więzieniu czy odwiedzających skazanych (reg. 52.1). Dokonanie oceny ryzyka niezwłocznie po przyjęciu skazanego do zakładu karnego pozwoli na umieszczenie go w warunkach właściwych dla określonego stopnia ryzyka. Zdaniem twórców Reguł poziom bezpieczeństwa powinien być oceniany w trakcie całego okresu pozbawienia wolności w regularnych odstępach czasu (reg. 51.5). Europejskie Reguły Więzienne dopuszczają

standardami międzynarodowymi i standardami Rady Europy, w tym dotyczącymi traktowania osadzonych w aresztach i zakładach karnych¹³. Efekt prac Komitetu to Rekomendacja Rec (2014)3 dotycząca niebezpiecznych przestępców. Nowa Rekomendacja – a właściwie, jak podkreślono w wprowadzeniu do komentarza do Rekomendacji¹⁴, uzupełniająca poprzednią – to obszerny dokument zawierający 52 zalecenia. Odnoszą się one do: decyzji sądowych stosowania takich środ-

- 10 B. Gronowska, *Więźniowie niebezpieczni w polskich zakładach karnych*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 7–8, s. 10. Zob. także D. Gajdos, B. Gronowska, *Europejskie standardy traktowania więźniów (rekonstrukcja standardów oraz ich znaczenie dla polskiego prawa i praktyki penitencjarnej. Zarys wykładu*, Toruń 1998, s. 169–172.
- 11 Rekomendacja Rec(2006)2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich Rady Europy Europejskie Reguły Więzienne (przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952. posiedzeniu delegatów). Tekst w: „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, s. 33–69.

- 12 Zob. także Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules Commentary, CM(2020)17-add2 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809c9086 (dostęp 20.05.2020).
- 13 Commentary to Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c688d (dostęp 18.05.2020).
- 14 Introduction, Commentary on the Recommendation CM/Rec(2014)3.

ków jak prewencyjne pozbawienie wolności (*secure preventive detention*), nadzór prewencyjny (*preventive supervision*), zasad oceny ryzyka, zarządzania ryzykiem, warunków odbywania kary pozbawienia wolności przez skazanych niebezpiecznych. Oczywiście nie pominięto kwestii dotyczących monitorowania i szkolenia personelu zajmującego się skazanymi niebezpiecznymi, szczególnie w zakresie szacowania ryzyka i radzenia sobie ze specyficznymi potrzebami tej grupy sprawców czynów zabronionych.

W Rekomendacji, jak czytamy w komentarzu¹⁵, uznano za celowe zdefiniowanie pojęcia „niebezpieczny przestępca”, zawiązując je do przestępców stanowiących zagrożenie dla społeczeństwa ze względu na ich osobowość, brutalny charakter popełnionego przez nich przestępstwa lub ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa.

„Niebezpieczny przestępca” (*dangerous offender*), zgodnie ze słownikiem wyrażenń użytych w Rekomendacji, to osoba, która została skazana za bardzo poważne przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub bardzo poważne przestępstwa z użyciem przemocy wobec osób i która wykazuje wysokie prawdopodobieństwo popełnienia kolejnego bardzo poważnego przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub bardzo poważnego przestępstwa z użyciem przemocy (reg. 1a). Należy zauważyć, iż pominięto przestępców, których poziom zagrożenia zależy od ich udziału w zorganizowanej przestępczości i sprawców przestępstw o charakterze terrorystycznym. Europejski Komitet Problemów Przestępczości (CDPC) uznał bowiem, że sformułowanie zaleceń dotyczących tych skazanych powinno być przedmiotem odrębnych prac¹⁶.

„Przemoc” (*violence*) zdefiniowano jako celowe użycie siły fizycznej lub usiłowanie jej użycia wobec osoby, które powoduje lub stwarza wysokie prawdopodobieństwo spowodowania u niej obrażeń fizycznych lub psychicznych albo jej śmierci. Definicja określa cztery rodzaje zachowań: przemoc fizyczną, psychiczną, godzenie w wolność seksualną oraz pozbawienie wolności (reg. 1b).

Sformułowanie „bardzo poważne przestępstwo” nie zostało zdefiniowane w Rekomendacji. Uczyniono to w komentarzu do Rekomendacji, przyjmując jako kryterium zagrożenie danego przestępstwa wysoką karą pozbawienia wolności. Twórcy komentarza zwracają jednak uwagę, że popełnienie bardzo poważnego przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub bardzo poważnego przestępstwa z użyciem przemocy może w niektórych okolicznościach wiązać się z niskim prawdopodobieństwem ponownego popełnienia przestępstwa i wówczas skazany niekoniecznie musi być traktowany zgodnie z definicją „niebezpiecznego przestępcy” (pkt 35, 39).

Wśród zawartych w Rekomendacji dotyczącej niebezpiecznych przestępców podstawowych zasad na pierwszym miejscu wymieniono zasadę, zgodnie z którą „niebezpieczni przestępcy”, podobnie jak wszyscy przestępcy, powinni być traktowani z poszanowaniem ich praw człowieka i podstawowych wolności oraz z należyтым uwzględnieniem ich szczególnej sytuacji i indywidualnych potrzeb, a jednocześnie zapewniając skuteczną ochronę społeczeństwa (reg. 3). Celem twórców Rekomendacji jest więc dążenie do zapewnienia równowagi między ochroną bezpieczeństwa społeczeństwa a respektowaniem praw sprawcy przestępstwa.

Kolejna, równie istotna, zasada odnosi się do przestrzegania kryteriów identyfikacji „niebezpiecznego przestępcy”. Zgodnie z reg. 5 kryteria identyfikacji powinny obejmować uprzednio popełnione poważne przestępstwa z użyciem wobec osoby przemocy, przestępstwa przeciwko wolności seksualnej, cechy przestępcy, które wskazują na prawdopodobieństwo znacznego i ciągłego ryzyka popełnienia kolejnego przestępstwa z użyciem przemocy lub przeciwko wolności seksualnej. Ograniczenia w identyfikacji niebezpiecznych przestępców stanowią – jak zauważono w komentarzu do Rekomendacji (pkt 54) – gwarancję, iż zidentyfikowane zostaną tylko te osoby, wobec których należy zastosować specjalne środki. Wysokość kary lub powrotność do przestępstwa sprawcy nie mogą stanowić wyłącznych kryteriów definiowania sprawcy jako niebezpiecznego. Identyfikacja powinna opierać się na kompleksowych ocenach ryzyka i potrzeb skazanego.

Twórcy Rekomendacji zwrócili uwagę na szacowanie ryzyka na etapie wykonywania kary pozbawienia

15 Commentary on the Recommendation CM/Rec(2014)3, pkt 19.

16 Commentary on the Recommendation CM/Rec(2014)3, pkt 21.

wolności. Zgodnie z reg. 27 ocena powinna obejmować szczegółową analizę wcześniejszych zachowań sprawcy i czynników charakteryzujących sprawcę oraz sytuacyjnych, które miały wpływ na te zachowania i opierać się tylko na wiarygodnych informacjach.

W sformułowanym w komentarzu (pkt 113) katalogu kryteriów istotnych przy ocenie ryzyka wskazano na: właściwości i warunki osobiste sprawcy, informacje zwłaszcza z okresu młodości, stosunek sprawcy do pracy, jego osobowość, występujące problemy natury psychicznej, środowisko przestępcy, uzależnienia, informacje o popełnionym przestępstwie i zachowaniu sprawcy po jego popełnieniu, *modus operandi*. Za równie istotne uznano informacje odnoszące się do wcześniej popełnianych przestępstw, zwłaszcza gdy były to szczególnie poważne przestępstwa przeciwko wolności lub bardzo poważne przestępstwo przeciwko osobie. W ocenie autorów komentarza nie tylko właściwości i warunki osobiste skazanego oraz jego kariera przestępcza są istotne przy klasyfikowaniu skazanego jako „niebezpiecznego”. Zwrócono uwagę, że nie można pomijać wcześniejszych interwencji mających na celu ograniczenie ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa. Istotna jest także ocena reakcji skazanego na stosowane interwencje.

Zgodnie z Rekomendacją ocenę ryzyka należy przeprowadzać w sposób usystematyzowany, oparty na dowodach, z uwzględnieniem odpowiednich sprawdzonych narzędzi (reg. 28). Jest to szczególnie istotne, gdyż – jak zauważono w komentarzu do Rekomendacji – identyfikacja osób jako niebezpiecznych wiąże się z poważnymi obawami o prawa człowieka, zarówno pod względem wolności, jak i bezpieczeństwa. Tak więc oceny uwzględniane przy kwalifikacji powinny być szczególnie i wyczerpujące (pkt 109). Należy zauważyć, iż oceny powinny uwzględniać zróżnicowanie populacji skazanych „niebezpiecznych”. Nie możemy bowiem zapominać, że zachowanie sprawcy przestępstwa jest zdeterminowane wieloma czynnikami o różnym stopniu ich nasilenia.

Twórcy komentarza do Rekomendacji¹⁷ zwracają uwagę na trudności, które mogą pojawić się przy szacowaniu ryzyka ponownego popełnienia przestęp-

stwa. Oceny kliniczne oferują elastyczność w postępowaniu z konkretnym przestępcą i dogłębną wiedzę o nim. Pozwalają na lepsze zrozumienie motywów zachowań skazanego. Podstawą oceny są wywiady przeprowadzane ze sprawcą przez psychiatrów i psychologów. Oceny są więc podatne na subiektywizm oceniającego, co może wiązać się z ryzykiem niespójności w różnych ocenach tego samego sprawcy. Oceny aktuarialne opierają się na danych pochodzących z akt spraw i wywiadów, są w mniejszym stopniu pozbawione subiektywizmu, częściej zaś kładą nacisk na czynniki statyczne, a to grozi tworzeniem zautomatyzowanych ocen. Dostrzegając wady i zalety zarówno ocen klinicznych, jak i metod aktuarialnych, Autorzy komentarza nie preferują żadnego z podejść. Sugerują jedynie, iż przy ocenie ryzyka celowe jest uwzględnianie nie tylko czynników statycznych, ale także czynników dynamicznych, gdyż jedynie połączenie różnych podejść pozwala na systematyzację, elastyczność i uwzględnienie różnorodności przestępców. Należy zauważyć, iż narzędzia aktuarialne nowej generacji obejmują także czynniki dynamiczne (potrzeby kryminogenne)¹⁸.

Zgodnie zaś z reg. 31 Rekomendacji interwencje korekcyjne, powinny uwzględniać ocenę ryzyka skazanego i powinny być dostosowane do potrzeb skazanego, a także uwzględniać możliwości potencjału intelektualnego skazanego, jego umiejętności. Skoncentrowanie się na zasobach skazanego pozwoli na skuteczniejsze jego motywowanie w procesie zmiany

18 Szerzej na temat szacowania ryzyka powrotu do przestępstwa m.in. D. Wójcik, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2013, nr 12, s. 59–102; J. Chojecka, *Model dla wszystkich. Spory wokół koncepcji szacowania ryzyka recydywy*, „Resocjalizacja Polska” 2004, nr 7, s. 85–100; B. Stańdo-Kawecka, *Paradygmaty karania a badania obojczykowe sprawców przestępstw*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. 51, s. 40–42; T. Kalisz, *Narzędzia szacowania ryzyka powrotu do przestępstwa. Niezbędny element postępowania wykonawczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. 54, s. 45–64; N. Padfield, *The Sentencing, Management and Treatment of “Dangerous” Offenders. Final Report*, Strasbourg, 20.12.2010, s. 8 i n, <https://rm.coe.int/168070f091> (dostęp 19.08.2020)

17 Zob. Commentary on the Recommendation CM/Rec(2014)3, pkt 117–120.

postaw z społecznych na prospołeczne. Cele interwencji powinny być realistyczne i tak skonstruowane, aby umożliwić skazanemu zrozumienie ich i oczekiwań wobec niego (reg. 37). Zgodnie bowiem z jedną z podstawowych zasad sformułowanych w Rekomendacji celem zarządzania ryzykiem w odniesieniu do niebezpiecznych przestępców jest ich bezpieczna długoterminowa reintegracja ze społeczeństwem, w sposób zgodny z ochroną przed ryzykiem stwarzanym przez przestępcę (reg. 6).

Ocena ryzyka i opracowanie interwencji korekcyjnych nie jest procesem jednorazowym. W Rekomendacji zaleca się okresowe weryfikacje ocen (reg. 30). Regularne powtarzanie ocen pozwala na uchwycenie zmian postaw i zachowań skazanego. W tym procesie istotne jest, jak zauważono w komentarzu do Rekomendacji, zwrócenie uwagi przy ocenach na czynniki o charakterze dynamicznym. Te czynniki bowiem pozwalają na uchwycenie pozytywnych zmian. Niebezpieczni przestępcy mogą przecież zmienić swoje podejście do wcześniejszych przestępstw lub zmienić swoje zachowanie (pkt 130–132).

W Rekomendacji zwrócono również uwagę na znaczenie zaangażowania skazanych w proces ocenia ryzyka powrotności do przestępstwa. Za szczególnie ważne uznano informowanie skazanego o procesie oceniania i umożliwienie mu zapoznania z oceną i wnioskami w niej sformułowanymi (reg. 32). Również Europejski Komitet do spraw zapobiegania torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (CPT) zaleca angażowanie skazanych we wszystkie procesy oceniania i weryfikacji ocen przy kwalifikowaniu skazanych jako „niebezpiecznych”¹⁹.

Godzi się zauważyć, że zalecanie włączania skazanych w proces oceniania ryzyka – a można wnosić, że chodzi także o możliwość wypowiedzenia się skazanego co do formułowanych ocen – świadczy o respektowaniu zasady podmiotowości i może być istotnym elementem w procesie zmiany postaw skazanego. Trafnie

zauważono w komentarzu²⁰, że nie wszyscy skazani zaaprobują taką propozycję, co nie znaczy, że nie należy zachęcać skazanych do wyrażania własnych opinii. Należy dodać, iż istotne jest także informowanie skazanego o konsekwencjach nierespektowania wniosków i zaleceń sformułowanych w ocenie ryzyka.

Wśród głównych zasad sformułowanych w Rekomendacji znalazło się zalecenie opierania oceny ryzyka i zarządzania ryzykiem na dowodach (reg. 10). Praktyka oparta na dowodach (*evidence based practice*), jak podkreślają autorzy komentarza (pkt 73), pozwala na wykorzystanie wiedzy naukowej i wyników badań skuteczności interwencji w ograniczaniu ryzyka przestępcy. Umożliwia także zindywidualizowanie zarządzania ryzykiem. Wprowadzenie badań wymaga odpowiednich nakładów finansowych. Twórcy Rekomendacji w kolejnej z podstawowych zasad zachęcają do finansowania badań skuteczności oceny ryzyka i zarządzania niebezpiecznymi przestępcami, a następnie wykorzystania badań w kształtowaniu polityki i praktyki postępowania z tą grupą sprawców (reg. 11).

Rekomendacja CM/Rec (2014)3, dotycząca niebezpiecznych przestępców, skłania do spojrzenia na znowelizowane krajowe regulacje odnoszące się do kwalifikowania skazanych jako „niebezpiecznych”, zwłaszcza że Komitet Ministrów zaleca państwom członkowskim kierowanie się w swoim ustawodawstwie, polityce i praktyce zasadami zawartymi w załączniku do Rekomendacji.

Na wstępie należy zauważyć, iż Kodeks karny wykonawczy nie posługuje się terminem „skazany niebezpieczny”. W Kodeksie karnym wykonawczym wyodrębniono kategorię skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego (art. 88 § 4 k.k. w.), których osadza się w zakładzie karnym typu zamkniętego, w warunkach zapewniających ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu.

Do 2003 r. termin „skazany niebezpieczny” funkcjonował w regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności²¹. Tak określano skazanych osadzonych w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego

19 Report to the Polish Government on the visit to Poland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 26 November to 8 December 2009 CPT/Inf (2011) 2009, https://arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czl_onz/raport-cpt.pdf (dostęp 16.05.2020).

20 Commentary on the Recommendation CM/Rec(2014)3, pkt 133.

21 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 sierpnia 1998 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz.U. nr 111, poz. 699.

typu zamkniętego w warunkach zapewniających ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu (§ 79 pkt 1). W regulaminie wskazano również kryteria, przy uwzględnieniu których komisja penitencjarna kwalifikowała skazanego jako „niebezpiecznego”. Określono także warunki odbywania przez tych skazanych kary w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego (§ 96).

stytucji, przepisy dotyczące kryteriów, które należy uwzględnić przy ocenie, czy skazany stwarza poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu oraz przepisy, odnoszące się do warunków odbywania kary pozbawienia wolności w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego, przeniesiono do Kodeksu karnego wykonawczego²³.

Istotne zmiany odnoszące się do kryteriów kwalifikowania osób skazanych oraz tymczasowo aresztowanych jako stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu wprowadzono w 2015 r. nowelizacją Kodeksu karnego wykonawczego.

Wprowadzenie w regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności nowej kategorii skazanych, nieprzewidzianej w Kodeksie karnym wykonawczym, w stosunku do których warunki odbywania kary pozbawienia wolności zostały istotnie zaostrożone, a prawa i wolności ograniczone, pozostawało w sprzeczności z art. 31 ust 3 Konstytucji²². Ustawa zasadnicza bowiem dopuszcza ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw, lecz mogą one być ustanowione tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. W 2003 r., czyniąc zadość wymaganiom wynikającym z Kon-

Należy zauważyć, iż w uzasadnieniu projektu nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego²⁴ posłużono się określeniem „skazany niebezpieczny”. Określenie „więzień niebezpieczny”, „skazany niebezpieczny” funkcjonuje w wypowiedziach doktryny²⁵, co nie

22 G.B. Szczygieł, *Spółeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002, s. 121; J. Kucejko, *Sytuacja prawna i faktyczna skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego (w:) X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, S. Leleń, G.B. Szczygieł (red.), Białystok 2009, s. 366.

23 Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. nr 142, poz. 1380.

24 Przedstawiony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, druk nr 183 z dnia 20.12.2001, <http://orka.sejm.gov.pl/proc4.nsf/opisy/183.htm> (dostęp 16.05.2020).

25 Zob. m.in. H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna*, s. 321 i n.; T. Bulenda, R. Musiłowki, *O więźniach niebezpiecznych w kontekście ochrony praw człowieka*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 60, s. 27 i n.; B. Gronowska, *Więźniowie niebezpieczni...*; T. Artaszewicz-Zawisza, *Problematyka kwalifikowania osadzonych do kategorii tzw. więźniów niebezpiecznych w świetle obowiązującego ustawodawstwa i planowanych zmian w prawie karnym wykonawczym*, „Palestra” 2016, nr 3.

znaczy, iż nie rodzi dylematów natury językowej i etycznej²⁶.

Istotne zmiany odnoszące się do kryteriów kwalifikowania osób skazanych oraz tymczasowo aresztowanych jako stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu wprowadzono w 2015 r. nowelizacją Kodeksu karnego wykonawczego. Celem nowelizacji było – jak podkreślono w uzasadnieniu do projekto-

które jest formą »uwięzienia w więzieniu«, powinno być stosowane jedynie w wyjątkowych okolicznościach oraz jedynie jako środek tymczasowy, który powinien być przedłużany tylko w sytuacji wyjątkowej – ze względu na nowe okoliczności lub dalsze istnienie wcześniejszych przesłanek²⁸.

Efekt nowelizacji to rezygnacja z automatycznego nadawania statusu skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla

Efekt nowelizacji to rezygnacja z automatycznego nadawania statusu skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego.

wanych zmian²⁷ – „dostosowanie prawa polskiego do wymagań wynikających z wyroków wydanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawach: Piechowicz przeciwko Polsce (skarga nr 20071/07) oraz Horych przeciwko Polsce (skarga nr 13621/08)”. W powołanych wyrokach Trybunał stwierdzał naruszenie art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z uwagi na okres trwania oraz surowość nałożonych na skarżących środków związanych z zakwalifikowaniem ich do kategorii tzw. „więźniów niebezpiecznych”. W ocenie Trybunału stosowanie przez państwo rygorów podwyższonej ochrony wobec wybranych kategorii więźniów może być uzasadnione względami porządku publicznego. „Nieprzerwane, rutynowe i masowe stosowanie pełnego zakresu środków z tym związanych jest konieczne w celu utrzymania bezpieczeństwa zakładu i zgodnie z art. 3 Konwencji, zaś osadzenie w celi izolacyjnej,

bezpieczeństwa zakładu karnego. Godzi się zauważyć, iż Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom w raportach z wizyt w polskich zakładach karnych²⁹ wielokrotnie zwracał uwagę na automatyzm w kwalifikowaniu skazanych jako „niebezpiecznych”.

Obecnie w gestii komisji penitencjarnej pozostaje ocena, czy skazany stwarza poważne zagrożenie społeczne albo zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu i wymaga umieszczenia w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego, w warunkach zapewniających wzmoczoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu. Ustawodawca jedynie wskazuje kryteria, które komisja penitencjarna powinna uwzględnić przy podejmowaniu decyzji. Wystąpienie zaś tych kryteriów nie stanowi automatycznej podstawy do zakwalifikowania skazanego jako tzw. niebezpiecznego.

Nowa redakcja art. 88a § 1 i 2 k.k. w porządku kryteria kwalifikowania skazanych do kategorii tzw. więźniów niebezpiecznych. Wskazano na cztery grupy kryteriów. Dotyczą one popełnionego przez skaza-

26 Zob. Z. Lasocik, *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. „więźniów niebezpiecznych” w Polsce*, „Archiwum Kryminologii”, 2009, t. 31, s. 309–313.

27 Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny wykonawczy 9 września 2014 r. (druk nr 2874) <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2874> (16.05.2020).

28 Wyrok ETPCz z dnia 17 kwietnia 2012 r. w sprawie Horych przeciwko Polsce (skarga nr 13621/08)

29 B. Gronowska, *Więźniowie niebezpieczni...*, s. 15.

nego przestępstwa, zachowania skazanego podczas pobytu w zakładzie karnym, skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym. Czwartą grupę tworzą kryteria, które należy uwzględnić zarówno przy podejmowaniu decyzji kwalifikacyjnej, jak i każdorazowej jej weryfikacji.

waniem „w szczególności” pozwala na uwzględnienie przy ocenie także innego przestępstwa niż wymienione, a tym samym umożliwia zakwalifikowanie osadzonego do tzw. więźniów niebezpiecznych w sytuacji, gdy sprawca dopuścił się innego zachowania niż wymienione w art. 88a § 1 k.k. w. oraz rzeczywiście stwarza

Nowa redakcja art. 88a § 1 i 2 k.k. w. porządkuje kryteria kwalifikowania skazanych do kategorii tzw. więźniów niebezpiecznych.

Zgodnie z art. 88a § 1 k.k. w. za skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego można uznać osobę, która popełniła przestępstwo o bardzo wysokim stopniu społecznej szkodliwości, w szczególności przestępstwo:

- a) zamachu na:
 - niepodległość lub integralność Rzeczypospolitej Polskiej,
 - konstytucyjny ustroj państwa lub konstytucyjne organy Rzeczypospolitej Polskiej,
 - życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej,
 - jednostkę Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej,
- b) ze szczególnym okrucieństwem,
- c) wzięcia lub przetrzymania zakładnika albo w związku z wzięciem zakładnika,
- d) uprowadzenia statku wodnego lub powietrznego,
- e) z użyciem broni palnej materiałów wybuchowych albo łatwopalnych.

Z redakcji art. 88a § 1 pkt 1 k.k. w. wynika, że wymienione w tym przepisie przestępstwa nie tworzą katalogu zamkniętego³⁰. Posłużenie się sformuło-

poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego³¹. Jednocześnie, jak trafnie zauważa T. Kalisz³², zawęża pole przedmiotowej kwalifikacji. Komisja penitencjarna będzie mogła uwzględnić przestępstwa wymienione w przywołanym przepisie, a także inne, o ile mają one bardzo wysoki stopień społecznej szkodliwości.

Ocena społecznej szkodliwości czynu jest dokonywana w postępowaniu sądowym w oparciu o przesłanki wymienione w art. 115 § 2 k.k. Zważywszy, że sąd zgodnie z art. 11 § 1 k.k. w. przesyła dyrektorowi zakładu karnego orzeczenie wraz z uzasadnieniem, jeżeli zostało sporządzone, komisja penitencjarna będzie dysponowała niezbędną oceną. Problem powstanie, gdy nie sporządzono uzasadnienia wyroku, wówczas to komisja musi dokonać oceny stopnia społecznej szkodliwości czynu popełnionego przez skazanego³³. Może to uczynić w oparciu o akta sądowe. Pozostaje

30 Zob. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Lex 2018; T. Kalisz, *Osadzeni niebezpieczni. Procedura kwalifikacji, jej weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, t. 40: *Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz (red.), Wrocław 2017, s. 181.

31 A. Sakowicz, *Opinia prawna na temat poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy*, druk sejmowy nr 2874 z 2 marca 2015 r., <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=2874> (dostęp 16.05.2020). Zob. także Opinia SN w przedmiocie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy z dnia 7 listopada 2014 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/2944DA5D79C58C42C1257D9300438D1F/%24File/2874-001.pdf> (dostęp 16.05.2020).

32 T. Kalisz, *Osadzeni niebezpieczni...*, s. 181.

33 J. Lachowski (w:) *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, J. Lachowski (red.), Warszawa 2018.

więc wnioskowanie do sądu, po wydaniu prawomocnego wyroku, o akta (art. 11 § 2 k.k. w.) i w oparciu o nie, dokonanie oceny stopnia społecznej szkodliwości czyny.

W doktrynie³⁴ podnoszone są wątpliwości, czy przestępstwa, o których mowa w art. 88a k.k. w., mogą być zrealizowane także w poprzedzających dokonanie

się lub usiłował uwolnić się z zakładu karnego typu zamkniętego lub aresztu śledczego albo podczas konwojowania poza terenem takiego zakładu lub aresztu. Zamknięty katalog przesłanek charakteryzujących zachowanie skazanego obliuguje komisję penitencjarną do oceny wyłącznie wskazanych zachowań przy podejmowaniu decyzji.

Zarówno popełnienie przez skazanego przestępstwa o bardzo wysokim stopniu społecznej szkodliwości, jak i wystąpienie przesłanki odnoszącej się do zachowania skazanego nie stanowią wyłącznej podstawy do podjęcia decyzji o zakwalifikowaniu skazanego jako „niebezpiecznego”.

formach stadialnych, zwłaszcza w formie usiłowania. Za przyjęciem tylko formy dokonania przemawia wykładnia językowa³⁵.

Druga grupa przesłanek dotyczy zachowania skazanego podczas uprzedniego lub obecnego pobytu w zakładzie karnym; zachowania stwarzającego zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego w ten sposób, że skazany: a) był organizatorem lub aktywnym uczestnikiem zbiorowego wystąpienia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, b) dopuścił się czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub inną osobę zatrudnioną w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, c) był sprawcą zgwałcenia, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu albo znęcał się nad skazanym, ukaranym lub tymczasowo aresztowanym, d) uwolnił

W przypadku skazanego za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnienie przestępstwa zrezygnowano z obligatoryjnego kwalifikowania do grupy „skazanych niebezpiecznych”. Przy podejmowaniu decyzji kwalifikacyjnej komisja jest zobligowana do oceny roli skazanego w grupie lub związku. Ustawodawca szczególną uwagę zwraca na kierowniczą lub znaczącą rolę skazanego w grupie lub związku.

Zarówno popełnienie przez skazanego przestępstwa o bardzo wysokim stopniu społecznej szkodliwości, jak i wystąpienie przesłanki odnoszącej się do zachowania skazanego nie stanowią wyłącznej podstawy do podjęcia decyzji o zakwalifikowaniu skazanego jako „niebezpiecznego”. Zgodnie z art. 88a § 2 k.k. w. komisja penitencjarna jest zobowiązana do uwzględnienia przy ocenie:

- 1) właściwości i warunków osobistych skazanego,
- 2) motywacji i sposobu zachowania się przy popełnieniu przestępstwa oraz rodzaju i rozmiaru ujemnych następstw przestępstwa,
- 3) sposobu zachowania się w trakcie pobytu w zakładzie karnym,

34 Zob. T. Kalisz, *Osadzeni niebezpieczni...*, s. 182.

35 *Popelnić* – ‘zrobić coś złego, dokonać czegoś’, zob. Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/popelnic%C5%82ni%C4%87.html> (dostęp 26.08.2020); Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/popelnic;5477442.html> (dostęp 26.08.2020).

- 4) stopienia demoralizacji lub postępów w resocjalizacji,
- 5) w wypadku skazanego za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnianie przestępstw komisja jest zobligowana do oceny, czy istnieje zagrożenie dla porządku prawnego, które może wyniknąć z nawiązania przez skazanego bezprawnych kontaktów z innymi członkami grupy, w tym zwłaszcza zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, lub dla czynności mających na celu ujawnienie mienia stanowiącego korzyść z popełnienia przestępstwa, oraz faktu, że inni członkowie grupy lub związku przebywają na wolności.

Katalog kryteriów wymienionych w art. 88a § 2 k.k. w. dotyczy dwóch sytuacji, a mianowicie – pierwszej decyzji o zakwalifikowaniu skazanego jako stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego, jak również decyzji o reklasyfikacji.

Przechodząc do tej grupy przesłanek, na wstępie należy pozytywnie ocenić, iż dostrzeżono problem opiniowania przy reklasyfikacji. Europejski Trybunał Praw Człowieka wielokrotnie bowiem wskazywał, że weryfikacja statusu „więźnia niebezpiecznego” stała się czystą formalnością, ograniczającą się do powtórzenia tych samych powodów w kolejnych decyzjach³⁶. Natomiast w ocenie Trybunału w decyzji powinny być wskazane istotne powody przedłużenia długotrwałego okresu izolacji. „Decyzja w przedmiocie utrzymania niniejszego środka powinna zatem umożliwić ustalenie, czy władze dokonały ponownej oceny, biorąc pod uwagę wszelkie zmiany w okolicznościach, sytuacji skarżącego oraz jego zachowaniu”. Uzasadnienie powinno być coraz bardziej szczegółowe wraz z upływem czasu³⁷.

36 Wyrok z dnia 19 kwietnia 2016 r. w sprawie Karwowski przeciwko Polsce (skarga nr 29869/13); wyrok z dnia 16 lutego 2016 r. w sprawie Paluch przeciwko Polsce (skarga nr 57292/12); wyrok z dnia 12 stycznia 2016 r. w sprawie Prus przeciwko Polsce (skarga nr 5136/11); wyrok z dnia 12 stycznia 2016 r. w sprawie Karykowski przeciwko Polsce (skarga nr 653/12). Wyroki dostępne na stronie MS Orzecnictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, <https://etpcz.ms.gov.pl> (dostęp 16.05.2020).

37 Wyrok z dnia 17 kwietnia 2012 r. w sprawie Piechowicz przeciwko Polsce (sygn. 20071/07), pkt 165.

Także Komitet ds. zapobiegania torturom³⁸ podczas kolejnych wizyt w polskich zakładach karnych negatywnie oceniał przeprowadzane weryfikacje. W sprawozdaniach z wizyt podkreślano, że z uzasadnień decyzji wynikało, iż decydującym czynnikiem utrzymania statusu „N” był brutalny charakter czynu.

Te negatywne oceny, dotyczące uzasadniania przedłużenia statusu „skazanego niebezpiecznego”, skłoniły Rzecznika Praw Obywatelskich do analizy procedury weryfikacyjnej. Potwierdziła ona, iż decyzje weryfikacyjne były niejasne. Niejednokrotnie, „poprzestały wyłącznie na powieleniu pierwotnej przesłanki zakwalifikowania do «N»”. Analizy procedur weryfikacyjnych stanowiły asumpt do skierowania przez Rzecznika wystąpienia do Ministra Sprawiedliwości w sprawie stanu przestrzegania praw „osadzonych niebezpiecznych”³⁹.

38 Sprawozdanie dla Polskiego Rządu z wizyty Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu oraz Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT) w dniach od 4 października do 15 października 2005 r., „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2006, nr 50, s. 156–158; *Report to the Polish Government on the Visit to Poland Carried Out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 26 November to 8 December 2009*, CPT/Inf (2011) 2009, https://arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czl_onz/raport-cpt.pdf (dostęp 16.05.2020); Raport z wizyty Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) przeprowadzonej w Polsce w dniach 5–17 czerwca 2013 r. Strasburg, 27.11.2013, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/inne-organizacje-miedzynarodowe-i-prawa-czlowieka/prawa-czlowieka-w-radzie-europy/> (dostęp 16.05.2020); B. Gronowska, *Więźniowie niebezpieczni...*, s. 15.

39 Wystąpienie RPO z dnia 22 lutego 2013 r. do Ministra Sprawiedliwości w sprawie stanu przestrzegania praw „osadzonych niebezpiecznych”, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/do-ministra-sprawiedliwosci-w-sprawie-stanu-przestrzegania-praw-osadzonych-niebezpiecznych> (dostęp 16.05.2020). Zob. także E. Brzostymowska, *Rozważania dotyczące postępowania ze skazanymi niebezpiecznymi w kontekście badań rzecznika praw obywatelskich w wybranych jednostkach penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2013, nr 79, s. 53 i n.

Wskazane w art. 88a § 2 k.k. w kryteria oceny skazanego to kryteria o charakterze statycznym i dynamicznym. Należy zauważyć, iż są one zbieżne ze wskazanymi w Rekomendacji dotyczącej skazanych niebezpiecznych oraz w komentarzu do Rekomendacji.

Przy klasyfikacji wstępnej wszystkie wymienione kryteria są istotne przy ocenie zagrożenia, jakie może stwarzać skazany dla bezpieczeństwa społecznego i bezpieczeństwa w zakładzie karnym. Niezbędnych informacji dotyczących skazanego dostarczają badania osobopoznawcze⁴⁰. Badania prowadzone są wobec wszystkich skazanych. Zawierają dane dotyczące rodziny i kontaktów społecznych skazanego, przyczyn i okoliczności popełnienia przez skazanego przestępstwa, uprzedniej karalności, stopnia podatności na wpływy podkultury przestępczej, zachowań wskazujących na możliwość występowania zaburzeń psychicznych albo uzależnienia od środków odurzających lub psychotropowych. Zebrane informacje są systematycznie uaktualniane. W przypadku tej grupy skazanych wydaje się celowe uzupełnienie tych badań badaniami psychologicznymi. Badania osobopoznawcze uzupełnione opinią psychologa umożliwią ocenę mocnych strony skazanego, jego zdolności, umiejętności, które są istotne przy opracowywaniu skutecznych interwencji.

Powstaje kwestia reklasyfikacji. W tym przypadku istotne są przede wszystkim czynniki o charakterze dynamicznym, a więc te, które ulegają zmianie i na które skazany ma wpływ. Motywacje i sposób zachowania się przy popełnieniu przestępstwa oraz rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa nie ulegną zmianie. Tak więc nie powinny rzutować na ocenę przy weryfikacji decyzji o uznaniu skazanego za stwarzającego zagrożenie społeczne lub zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego. Istotna zaś będzie ocena zachowania skazanego w zakładzie karnym i stopień resocjalizacji, szczególnie zmiana stosunku do popełnionego czynu, respektowanie przez skazanego obowiązków ciążyących na nim oraz reakcje na dotychczas stosowane interwencje.

W przypadku skazanego za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mającym

na celu popełnianie przestępstw wątpliwości rodzi uwzględnianie przy ocenie zagrożenia ze strony skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności faktu, że inni członkowie grupy lub związku przebywają na wolności. Skazany nie może ponosić konsekwencji tego, że organy ścigania nie doprowadziły do zatrzymania wszystkich członków grupy czy związku. Istotne jest, czy skazany podejmuje próby nawiązania kontaktu z innymi członkami grupy.

W kontekście zarówno klasyfikowania skazanego jako stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, jak i przy weryfikowaniu, co najmniej raz na trzy miesiące, tej decyzji, wydaje się celowe sporządzenie orzeczenia psychologiczno-penitencjarnego. W Rozporządzeniu w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w aresztach śledczych i zakładach karnych wskazano, którym skazanym sporządza się orzeczenia psychologiczno-penitencjarne. W tej grupie nie wymieniono *expressis verbis* skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego (§ 11). Godzi się zauważyć, że wskazanie poszczególnych grup skazanych zostało poprzedzone sformułowaniem „w szczególności”, co oczywiście wskazuje, iż nie jest to katalog zamknięty. Tak więc komisja penitencjarna może zlecić sporządzenie takiej opinii. Opinia wydaje się szczególnie istotna przy reklasyfikacji skazanego jako „niebezpiecznego”, zważywszy na warunki odbywania kary w wyodrębnionym oddziale lub celu zakładu karnego typu zamkniętego; warunki skutkujące izolacją od innych skazanych, ograniczonymi kontaktami ze światem poza murami zakładu czy ograniczeniami udziału w różnych formach aktywizacji skazanych. Z całą pewnością taka izolacja skazanego nie pozostaje bez wpływu na jego psychikę.

Z perspektyw klasyfikacji i reklasyfikacji skazanych należy zwrócić uwagę na przepis wprowadzony art. 88b § 3 k.k. w. Uprawnia on skazanego i jego obrońcę do wnioskowania do komisji penitencjarnej o wskazanie przyczyny uzasadniającej kwalifikację skazanego jako stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu oraz stosowanie warunków zapewniających wzmożoną ochronę i bezpieczeństwo. Skazany lub jego obrońca taki wniosek może składać nie częściej niż raz na trzy miesiące.

40 Rozporządzenie MS z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz.U. 2013, poz. 1067.

Należy zauważyć, iż komisja penitencjarna zarówno w decyzji kwalifikującej skazanego jako „niebezpiecznego”, jak i w decyzji weryfikującej status skazanego wskazuje przesłanki decyzje, lecz jak wynika zarówno z przywoływanych już orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, jak i sprawozdań Komitet ds. zapobiegania torturom z wizyt w zakładach karnych są to uzasadnienia lakoniczne, ograniczające się do wskazania np. brutalnego charakteru czynu. Brak w nich dowodu na pogłębioną analizę oceny kryteriów ryzyka i potrzeb skazanego istotnych z perspektywy tworzenia programów korekcyjnych. Wprawdzie uzasadnienie wniosku o zakwalifikowanie skazanego jako niebezpiecznego o reklasyfikacji ma tylko walor informacyjny⁴¹, można jednak wnosić, iż ten przepis będzie mobilizował komisję penitencjarną do wnikliwego uzasadnienia swojej decyzji, wskazania przesłanek przemawiających za jej podjęciem.

Czy wprowadzone nowelizacją Kodeksu karnego z 2015 r. zmiany odnoszące się do kwalifikowania skazanych jako „niebezpiecznych” można uznać za znaczące z perspektywy Rekomendacji dotyczącej niebezpiecznych przestępców? Niewątpliwie są one krokiem na drodze do dostosowywania naszych regulacji do wypracowanych standardów międzynarodowych. Pozytywnie należy ocenić podjęcie próby uporządkowania kryteriów klasyfikacji skazanych jako tzw. niebezpiecznych i reklasyfikacji. Dalsze zmiany w tej materii są niezbędne. Celowe jest wyodrębnienie kryteriów istotnych przy reklasyfikacji, a więc kryteriów o charakterze dynamicznym oraz uwzględniających reakcje skazanego na dotychczas prowadzone interwencje. Konstruowanie kryteriów powinno być poprzedzone przeprowadzeniem badań empirycznych w celu sprawdzenia celowości ich uwzględniania przy podejmowaniu decyzji o klasyfikacji i reklasyfikacji skazanych, zwłaszcza przy podejmowaniu kolejnych decyzji klasyfikacyjnych. Odbywanie kary pozbawie-

nia wolności w warunkach określonych w art. 88b k.k. skutkuje bowiem istotną ingerencją w prawa i wolności jednostki. Każda decyzja powinna zawierać uzasadnienie czytelne dla skazanego, a jej podjęcie powinno być poprzedzone wysłuchaniem skazanego.

Kara pozbawienia wolności, jak głosi jedna z podstawowych zasad Europejskich Reguł Więziennych (pkt 6), musi być wykonywana w sposób ułatwiający osobom pozbawionym wolności reintegrację w wolnym społeczeństwie. Zaś zgodnie z art. 3 k.k. w. kara pozbawienia wolności powinna być wykonywana w sposób humanitarny z poszanowaniem godności skazanego.

Bibliografia

- Artaszewicz-Zawisza T., *Problematyka kwalifikowania osadzonych do kategorii tzw. więźniów niebezpiecznych w świetle obowiązującego ustawodawstwa i planowanych zmian w prawie karnym wykonawczym*, „Palestra” 2016, nr 3, s. 55–63.
- Brzostymowska E., *Rozważania dotyczące postępowania ze skazanymi niebezpiecznymi w kontekście badań rzecznika praw obywatelskich w wybranych jednostkach penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2013, nr 79, s. 53–62.
- Bulenda T., Musiłowski R., *O więźniach niebezpiecznych w kontekście ochrony praw człowieka*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 60, s. 27–50.
- Chojecka J., *Model dla wszystkich. Spory wokół koncepcji szacowania ryzyka recydywy*, „Resocjalizacja Polska” 2004, nr 7, s. 85–100.
- Ciosek M., *Isolacja więzienna*, Gdańsk 1993.
- Gajdus D., Gronowska B., *Europejskie standardy traktowania więźniów (rekonstrukcja standardów oraz ich znaczenie dla polskiego prawa i praktyki penitencjarnej. Zarys wykładu*, Toruń 1998.
- Godyla R., Bogunia L., *Niektóre problemy kwalifikowania skazanych tymczasowo aresztowanych do grupy osadzonych niebezpiecznych (w:) A. Kwieciński (red.), Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013.
- Gronowska B., *Więźniowie niebezpieczni w polskich zakładach karnych*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 7–8, s. 227–232.
- Kalisz T., *Osadzeni niebezpieczni. Procedura kwalifikacji, jej weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, t. 40, s. 177–190.
- Kalisz T., *Narzędzia szacowania ryzyka powrotu do przestępstwa. Niezbędny element postępowania wykonawczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. 54, s. 45–65.

41 Opinia Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego w sprawie projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny wykonawczy w zakresie sytuacji tzw. „więźniów niebezpiecznych” – z dnia 5 grudnia 2013 r. (po dyskusji na posiedzeniu plenarnym w dniu 18 lutego 2014), W. Sych (oprac.), <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/opinie-komisji-kodyfikacyjnej-prawa-karnego> (dostęp 1.02.2021).

- Kucejko J., *Sytuacja prawna i faktyczna skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego* (w:) S. Leleńtała, G.B. Szczygieł, *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, Białystok 2009, s. 361–378.
- Lachowski J. (red.), *Kodeks karny wykonawczy: komentarz*, Warszawa 2018.
- Lasocik Z., *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. „więźniów niebezpiecznych” w Polsce*, „Archiwum Kryminologii”, 2009, t. 31, s. 300–344.
- Lasocik Z., *Komentarz do Rekomendacji nr R(82)17 dotyczącej warunków izolacji i postępowania z więźniami niebezpiecznymi*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, s. 129–130.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.
- Niemcewicz J.U., *Memorial o nowym systemie więzień ustanowionym w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, Warszawa 1962.
- Padfield N., *The Sentencing, Management and Treatment of “Dangerous” Offenders. Final Report*, Strasbourg 2010.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Sakowicz A., *Opinia prawna na temat poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy* (druk sejmowy nr 2874), <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk7.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=2874>.
- Stańdo-Kawecka B., *Paradygmaty karania a badania osobopoznawcze sprawców przestępstw*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. 51, s. 27–44.
- Szczygieł G.B., *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002.
- Szymanowski T., *Charakterystyka więziennictwa polskiego w zestawieniu z więziennictwem w innych krajach europejskich* (w:) A. Korwin-Szymanowska (red.), *Przemiany polskiego prawa karnego w latach 1986–2016. Księga jubileuszowa dedykowana Teodorowi Szymanowskiemu*, Warszawa 2018, s. 5–34.
- Wójcik D., *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w działaniu. Sprawy karne” 2013, nr 12, s. 81–94.